

Grigely József latin nyelvű poétika- tankönyve 1807-ből

— részlet egy nagyobb tanulmányból —

I. Bevezetés

A magyar irodalmi felvilágosodás második korszakában (Kazincy-korszak) éppen abban az évben, amikor Teleki László megjelenteti „*A magyar nyelv előmozdításáról buzgó elmélkedés*”/ét (1806), amelyben a „sok haszontalan latin grammatikázás” és a humaniorák túltengése ellen érvel, inkább a praktikus tárgyak oktatását követelve az alsóbb néposztályok gyermekei számára, megjelenik a *II. Ratio Educationis*, mely ismét dominálóvá teszi az iskolarendszerben a humán tárgyak oktatását.¹

A göttingai neohumanizmus ember- és társadalomeszménye szempontjából ez látszólag korszerűnek tűnhet, valójában azonban a *humanitas-tanulmányok*, azaz a retorikai-poétikai rendszer nem lép túl a skolasztikus hagyományokon. Hangsúlyozza ugyan a hazai nyelv (*lingva patria*) szükségességét, a tanítás nyelve azonban továbbra is a latin, a tananyag nagy része a latin auktorok megismerése; továbbá elődleges célnak tekinti a szabad és a kötött eloquentia beható ismeretét és gyakorlatát.² Tankönyvül azonban olyan retorikai és poétikai kézikönyveket jelöl meg, (mint pl. a latin nyelv és nyelvtan tanítására *Alvarez* spanyol jezsuita tankönyveit: *Institutionum grammaticarum liber primus*: a poétika oktatására

---

¹ Az 1806. évi *Ratio Educationis*, Bp. 1981. A gondolatmenetre nézve ld. Csetri Lajos: *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar nyelvújítás korában*, Bp. 1990. 110

² Az 1777-es és az 1806-os szabályzat egyformán eloquentiának nevezi a poétikát és a retorikát. Ld. A *II. Ratio Educationis* id. kiadás 263.

pedig Josephus Juvenius (Juvencius) *Institutionum poeticarum libri quinque* — első kiadása 1718)³, melyek szemléletükben késő barokk vagy korai klasszicista ízlésjegyeket hordoznak.

A nyelvi törekvések ellenére az iskolai oktatás és a tudomány nyelve a latin, de a kor társadalmi mozgásai következtében leszálló ágra kerül. A korszak ízlésirányzatának (görögös-németes klasszicizmus) nem csökken ugyan az érdeklődése az antikvitás iránt, a latin tudományos irodalom azonban ezzel nem tart lépést. A széles műveltséggel rendelkező, s a modernebb elméletek irányában is jól tájékozott *Szerdahely György* elméleti munkái (részben a magyar nyelvi igény miatt) szinte visszhangtalanok még a latin nyelvű oktatásban is, sőt, a *II. Ratio Educationis* humanitas-túlsúlyával egyfajta új teremt: nincs olyan „modern” munka, melyet az 1806-os *Ratio* tankönyvül megemlíthetne. Ezt az új igyekezett betölteni Grigely József tankönyvsorozata, amely még a reformkor évtizedeiben is reprezentálta az államnyelvű (latin) humaniora-oktatást.

II. A tankönyvbíró Grigely és az *Institutiones poeticae*...

A korszakban szembeűnő a latin nyelvű tudományos irodalom visszaesése.⁴ A humanitas-tudományok területén azonban nincs okunk „visszaesésről” beszélni, hiszen irodalmi felvilágosodásunk második szakaszára esik **Révai Miklós** nyelvtankönyvének (*Eleborator grammatica*... 1803) megjelenése, **Verseghy Ferenc** *Analyticája*, **Schedius Lajos** esztétikája (*Principia Philocalia*, 1828) valamint **Grigely József** tankönyvei.

A kecskeméti piarista hagyományokhoz is kötődő Grigely József (1760-1818)⁵ végigjárva a rendtartomány jelentősebb iskoláit (Privigye, Kalocsa, Kecskemét) a rendből kilépve 1800-ban a budai főgimnázium tanára lett, ahol ő tanította a humaniorákat.⁶ Tankönyvírói tevékenységének valószínűleg az 1806. évi *Ratio*

³ A II. Ratio Educationis 93. paragrafus

⁴ Vö. Bartos Imre: A hazai latinnyelvű irodalom Bessenyei és Kazinczy korában, Székesfehérvár 1932.

⁵ Szinyei József: Magyar írók élete és munkái. III. 1468-1470. Bp. 1894.

⁶ Pauler Tivadar: A budapesti magyar királyi tudomány-egyetem története, Bp. 1880.

Educationis megjelenése adott lökést, bár Mészáros István szerint tankönyvei kéziratban már a II. Ratio megjelenésekor készen voltak.⁷

1807-ben jelent meg az *Institutiones grammaticae in usum scholarum grammaticarum regni Hungariae et adnexarum provinciarum* című tankönyve (Alvarez nyomán), majd az **eloquentia** két könyve, az *Institutiones poeticae...* (1807, és az *Institutiones oratoriae ...* (1808) című tankönyv.

Az **eloquentia** (ékes beszéd) tehát két részből áll, melynek egyik részét a poétika képezi. Az 1807-ben megjelenő tankönyv mindenképpen frissítést jelent — néhány hagyományos eleme ellenére is — a korszak gyér poétikairódmájában és **iskolás poétikatudatában**. Ennek állapotát jól jelzi, hogy Kazinczy Ferenc a *Pályám emlékezete* című művében a hazai újlatin költészet egyik mintaképét, **Ovenust** emlegeti, valamint ugyancsak e mű kapcsán utalhatunk arra a „megrajzolt finom jelenetre” (amire Bán Imre hívta fel a szakirodalom figyelmét), amikor a Kazinczy-fiúk, Ferenc és Dénes üdvözlő verssel köszöntik Eszterházi Károly egri püspököt. Dénes költeménye lesz sikeres, ki, Kazinczy Ferenc szerint, az „ő újabb poétáit használta.”⁸ A Kazinczy-szakirodalom igazolta Bán Imre föltevését, hogy Dénes valószínűen **Moesch Lukács** 17. századi piarista tanár iskolai poétikáját (*Vita poetica...* 1693) használta.⁹ Ennek tudatában **Grigely** törekvése egy klasszicistább és „modernebb” poétikatudat megteremtésére, a maga korlátaival is mindenképpen figyelemre méltó.

Az arisztotelészi alapú, beszédelvre épülő művészetelmélet alapján szerzőnk előbb írja meg az „eloquentia ligata”-t, azaz a poétika teóriáját (mint említettük az *Institutiones poeticae...* 1807-ben, a retorika 1808-ban jelent meg először), s csak aztán az előre kívánczó „eloquentia soluta”-t (=retorika). Ezért is emlegeti kézikönyve előszavában (praefatio), hogy először az ékesszólás „másik” részéről fog beszélni.

⁷ Mészáros István megjegyzése a Ratio-fordítások (Bp. 1981. id. mű) 255. oldalán olvasható.

⁸ Bán Imre: irodalomelméleti kézikönyvek Magyarországon a XVI-XVIII. században, Bp. 1971. 69.

⁹ Csetri Lajos id. mű 130.

A kor poétikairódmát vizsgálva Grigely — mint ezt az előszó-
ban jelezte is — a jezsuita Josephus **Juvencius** (Jouvancy) köve-
ti.¹⁰ További magyarázatokkal és megjegyzésekkel szolgálva és
szövegszerűen kiegészítve, ugyanakkor tudatos klasszicitással fel-
szerelve szinte „átírja” Juvencius művét. A szorgos Grigely a stilisz-
tikai részt nem számítva a közel száz oldalas juvenciusi „*Instituti-
ones*”...-t körülbelül kétszázra bővíti (complectens artis poeticae),
kiegészítve egy kb. ugyanilyen terjedelmű metrikai résszel (ars
metrica)/

Grigely poétikája (a juvenciusi mű alapján) a következő feje-
zetekből áll: az első rész az általános költészettannal (ars poetica
generalis), a második az eposszal foglalkozik, de a közös versmér-
ték (hexameter) miatt egy rövid fejezet erejéig itt kap helyet a
didaktikus költészet is. A harmadik rész a drámai nemet tárgyalja,
végül a negyedik a kisebb költői művekről (de minoribus poeticae
operibus), a két fejezettől eltekintve a lírai műfajokról értekezik.
Érdekesnek tűnik a mű forrásvizsgálata (melyet dolgozatunk terje-
delmesebb változatában végeztünk el), de még izgalmasabb e régi
poétikatankönyv jellegének megismerése. Fordításunkban az álta-
lános költészettannal (ars poetica generalis) foglalkozó első könyv-
ből közlünk alább néhány fejezetet.

III. Grigely József: *Institutiones poeticae*... 1807 — néhány fejezet a tankönyvből —

„Mivel minden dologban, ami vizsgálatalá kerül, először arra
kell figyelni, hogy mi az; továbbá, melyek a jellemzői; ezért először
meg kell adni a költészet meghatározását, majd annak anyagáról,
formájáról, díszítéséről, az elkészítés módjáról, céljáról, és egy
keveset a felosztásról is kell szólni.

---

¹⁰ J. Juvencius (Jouvancy): *Institutionum poetiarum libri I-V*. Velence, 1743.
Juvenciusról: Backer-Sommervogel: *Biblioteue de la Compagnie de Jesus*. IV.
kötet 830-859. Az *Institutiones* először 1718-ban jelent meg. Vö. Back.-Somm.
857.

I. Fejezet: A költészet meghatározásáról

Mi a költészet? 1. Ha a szó tartalmát és hatóerejét keressük, a költészet cselekvést (factionem) vagy elképzelést (fictionem) jelent, hiszen a görög „poievó” igéből ered, amelyet a „csinálás” és „alkotás” (facere vel fingere) szavakkal fordíthatunk. Ezért a poétika a cselekvés vagy létrehozás művészete (ars faciendi seu fingendi), a poéta pedig: alkotó vagy létrehozó (fictor vel effector), maga a költemény pedig költői mű, mint pl. az Aeneis.

2. Ha a dolog jelentését vizsgáljuk, a költészetet hol költői mesterségnek (**ars poetica**), hol művészi gonddal elkészített műnek nevezik. Első értelemben a költészet a versek szabály szerinti elkészítésének mestersége, vagy ugyanarra a célra vonatkozó szabályok gyűjteménye: különösen, ha ez költői mű létrehozására vonatkozik. A második jelentés alatt az említett szabályok felhasználását és alkalmazását ismerjük meg, és mi ebben az értelemben beszélünk a **költészetről** (poétika). (...)

Hogyan határozzuk meg az utóbbi jelentésben felfogott költészetet? Úgy, hogy az emberi cselekedeteket beszéddel utánzó művészet, vagy miként mások meghatározzák: emberi cselekedetek utánzása, amelyet a megfelelő beszédmóddal fejez ki a költő, és a műben fikció található. (...)

Minden költészet emberi cselekedeteket utánoz? Mindenképpen azt teszi. A kiváló költemények kapcsán ezt nem lehet kétségbe vonni. Így jár el az epikus, tragikus és komikus költő. A kisebb költemények is sajátos módon az emberi cselekedetekre vonatkoznak, és ezt a későbbiekben be is bizonyítjuk.

Miért inkább az emberi cselekedeteket utánozza a költészet, miért nem az erkölcsöket? Ennek magyarázatát a Filozófustól vehetjük. Mert minden költészet a társadalom-, azaz a humán tudományok része; a humán tudományok célja pedig az emberek boldogsága; szükséges tehát, hogy a költészetnek is ez legyen a végcélja. Márpedig a boldogság (**Arisztotelész** szerint) a cselekedetekben van, nem az erkölcsökben, amelyek magukra a cselekedetekre, mint célra vonatkoznak: ebből az következik, hogy miképp a humán tudományok, a költészet sem sorolható máshova, mint a „cselekedetekhez”, és elsősorban ezeket, és önmagukban ezeket utánozza.

Vajon annyira szükséges a költészethez a képzelőerő (*fictio*), vagy mese (*fabula*)³, hogy nélküle nem is lehet költészet? Ezt világosan ki kell mondani: így véli Arisztotelész, és magyarázóí is, akik ugyanazt az erőt és méltóságot tulajdonítják a költészetben az elképzelésnek, mint az ember esetében a léleknek. Mivel pedig a lélek nélkül egyetlen ember sem létezik, így semmiféle költészet sem lehet mentes a fikciótól. Így értelmezi ezt igen sok kiváló auktor: pl. **Platón** a *Phaidroszban*⁴, **Plutarkhosz** *A költők hallásáról* című könyvében stb. Nem lehet ezért költőnek nevezni azt, aki fikció nélkül ír, miként azt sem, aki metrum nélkül. *

[* **Jegyzet:** Arisztotelész, akinek a legnagyobb a tekintélye, a költői mesterségről írott munkájában (Poétika) azt mondja: A történetíró és a költő nem azért különböznek, mert versmértékben vagy mérték nélkül beszélnek;⁵ hiszen Hérodotosz műveit írhatta volna versmértékben, attól még történeti mű maradna. Empedoklész, aki a természeti dolgokat foglalta versbe, inkább a fiziológus, mint a költő elnevezésre tarthat igényt; ezért szól Arisztotelész azok ellen, kik a költő megtisztelő nevét a versfaragóknak (**versificatores**) juttatják. Azaz: a költészet lényegét a kötött beszédben (*oratio ligata*), vagy a szótagok meghatározott számával „megkötött” beszédben határozzák meg. Ezek között van Julius **Scaliger** is, aki könyve⁶ I. és II. fejezetében úgy véli, hogy a történeti mű a költészettől csak stílusa miatt különbözik. **Cassaubonus** kitartóan állítja, hogy mindenféle olyan beszédnek jár a **költemény** elnevezés, amelyik meghatározott szótagszámra íródott. Ezzel a tanítással egyezik az az általánosan elfogadott vélemény, hogy a költőkhöz sorolják azokat, akik a beszédet a versmértékhez kötik. Továbbá azokat is, akik a kötetlen beszédben alkotott költeményeket, vagy a kitalált történeteket kedvelik, miképpen *Heliodorosz*, *Apuleius*, *Achilles Statius*, és az újabbak közül sokan mások; fabulákat, vagy ahogy másként nevezik regényeket (*fabula romanensis*) írtak, amilyenek pl. Barclay *Argenise*, Fenelon *Telemachusa*, Marmontel *Belisaire* című regénye stb; őket általában nem sorolják a költők rendjébe, mert a ritmikus beszédképesség külső megjelenítése ezeknél hiányzik. Joannes **Vossius**: *A poétai művészet meghatározásáról* című művének II. fejezetében ugyanis úgy véli, hogy a költemény ugyan az utánzáson alapszik, de a versek nem nélkü-

lözhetik a ritmust. Jacobus **Masenius Palaestrájában**⁷ pedig azt gondolja, hogy ezt az ellentétet fel kell oldani: 'ha úgy határozom meg a költeményt — így szól —, hogy az az emberhez hasonló, ami testből és lélekből áll, amely részek közül jöllehet a lélek nemesebb, mégis inkább a testet szoktuk megnevezni, merthogy az érzékekkel rendelkezik. A holttestet is embernek nevezik. A költő, aki kitalálás (fabula) nélkül, vagyis lélek nélkül alkotja meg a költeményeket, nem veszítheti el a nevét.' Arisztotelész és Horatius műveikben a tökéletes és befejezett költeményt keresik, mintegy a költőben az embert. Ők inkább a költészet epikus és drámai fajtájáról értekeznek (mintegy a költői mesterség legkiválóbb fajtáiról), és nem vizsgálják az egész költészetet, ami gyakran epigrammai és elégikus, valamint lírai és gyakran heroikus (mint pl. a himnuszok, enkomionok, szatírák) költeményekből tevődik össze, és vizsgálható a fikció szempontjából. Tehát a költészet nemesebb részeiből és eljárásaiból vezetik le a költők a megnevezést, majdnem úgy, mint a festő, aki a legnemesebb részekből állítja össze az emberi alakot. Ezekből megérthetjük, amit a bevezetőben előrebocsátottunk: azt, hogy a legtökéletesebb költészethez leginkább három dolog tartozik: a **mérték**, a **fenséges beszéd**, és az **alkalmas képzelet**. Tehát a költői mesterséggel való foglalkozásban egyik sem lesz kevésre becsülendő.^{8]}

XI. fejezet: A költészet keletkezésének okairól

Mi a költészet keletkezésének az oka? A költő biztos szabályokkal átitatott, és mesterségbeli tudással ellátott elméje hoz létre minden költeményt.

Tehát a poétikát mesterségnek kell nevezni? Bizonyosan. Ugyanis a költészet olyan lelki képesség, amely egészen biztos, és semmiképpen sem bizonytalan előírásokkal tart célja felé, és hoz létre műalkotást: ez pedig a mesterség (ars) jellemzője.

Vajon szükséges-e valamiféle költői őrület (furor) — abogy nevezik — a költemény létrehozására? Mindenképpen szükséges, ha jól értelmezzük, hogy mi következik a „költői őrület” elnevezéséből.

Mit nevezünk költői őrületnek? Az egy bizonyos heves érzelem. Ha ez hatalmába keríti a lelket, akkor azt mondjuk: őrület. A

költői örület (*furor poeticus*) a lélek különféle indulataiból ered, melyek közül a régiek tizenegyet sorolnak fel: szerelem, vágy, öröm, gyűlölet, száműzetés, kín, harag, remény, reménytelenség, vakmerőség és félelem. Nem kell azt hinni, hogy az efféle örület (*furor*) — ahogy a költők mesélik — valami isteni sugallat; valójában akkor keletkezik, amikor a szokásosnál hevesebben gyötrik a költőt azok az érzelmek, amelyeket említettem. Ennélfogva tehát a poéta költőien ír, és a legnagyobb szenvedélyességgel vizsgál valamely dolgot, ennek erejétől hevessé válik, és úgy írja versét, mintha eszeveszett lenne.

Valójában mikor van szükség furorra? Ténylegesen a tehetség (**natura**) mesterségbeli tudás nélkül, és a mesterségbeli tudás tehetség nélkül keveset ér. Ugyanis a mesterség (**ars**) tehetség nélkül siralmas és száraz, a tehetség viszont mesterségbeli tudás nélkül durva és bárdolatlan. Így értelmezi ezt Horatius is amikor ezt írja:

„Natura fieret laudabile carmen, an arte
Quesitum est. Ego nec studium sine divite vena,
Nec rude quid prosit video ingenium, alterius sic
Altera poscit opem res, et coniurat amice.

(Kérdés, hogy mi tehet híressé verset: a műgond vagy csak a képesség? Én azt hiszem: egyik a másik nélkül nem teljes, a tehetséghez fegyelem kell így jön létre a mű, ha barátságot köt e kettő.)”

(AP 408-411. — Bede Anna fordítása)

(...) Általában azt szokták mondani, hogy a költő születik; ezt úgy kell érteni, hogy a költészethez a természet sok adománya szükséges, amelyet azonban mesterségbeli tudással kell tökéletesíteni.

Kik voltak a költészet feltalálói? Erről semmi biztosat nem lehet mondani. Biztosan nem **Orpheusz**, **Linosz**, **Muszaaiosz** vagy **Homérosz** volt a költészet feltalálója, hanem inkább felvirágoztatói, de bizonyos, hogy már előttük is voltak költők.

XII. fejezet: A költészet céljáról

Mi a költészet célja? Az erkölcsök kellemes tanítása. Mert arra törekszik a költő, hogy gyönyörködtetve tanítson, ahogy ezt Horatius megfogalmazta:

„Aut prodesse volunt, aut delectare poetae,
Aut simul et iucunda, et idonea dicere vitae.
(Vagy használni akar, vagy tetszeni vágyik az ének,
vagy kidalolni a 'kellemes és hasznos' tudományát.”

(AP 333-334)

Vajon sajátosságosak és különfélék a költészet egyes műfajainak céljai? Tehát milyen értelemben mondhatjuk, hogy a költészet célja az erkölcsök kellemes tanítása? Mindenképpen különfélék a céljai az egyes műfajoknak, ahogy ezt alább majd elmondjuk. De ennek az elsődleges célja mégis alárendeltek, mert minden egyes műfaj erre vezethető vissza: pl. az epikus költészet a saját célja alapján azért jött létre, hogy a fejedelmi férfiakat csodálatos elbeszélésével az erények megszerzésére serkentse. A tragikus költészet azért, hogy a lélek bizonyos szenvedélyeit elrendezze és megtisztítson; de ezek is az erkölcsök tanítására vezethetők vissza. A komédiák, tréfák, élcek is arra törekszenek, hogy a bűnöket könnyebben el lehessen kerülni, miután azokat nevetségessé, és a gúny tárgyává teszik a színpadon; és módszerével az erkölcsök tanítására vonatkoztatható minden költészet, ahogyan az nyilvánvaló lesz majd az alább mondandókból.

XIII. fejezet: A költészet felosztásáról

Hogyan osztják fel a költészetet? Mivel minden költészet (...) vagy majdnem mindegyik az utánzáson alapszik, az a legjobb felosztása a költészetnek, amelyet az utánzás különböző minősége alapján határozunk meg.

Hány fajtája van az utánzásnak? Általában hármat említenek. Mert a költeményben a költő vagy önmaga beszél el valamit, és másnak a beszédét adja elő, de úgy, hogy nem alkalmaz párbeszéd-

deket; vagy nem önmaga beszél, hanem más beszélő és cselekvő embereket vonultat fel; vagy maga is beszél, de más beszélő és cselekvő személyeket is alkalmaz. Ezért az imitáció e három fajtája alapján a költészet számos műfajáról lehet beszélni.

Hogyan nevezzük az első fajtát? A narratív vagy enunciatív tartozik ide. Pl. a *Georgica* első három könyve, és a IV. könyv első része, ahol mindig Vergilius mesél.

Hogyan hívjuk a második fajtát? Drámai vagy cselekvő, ahová a tragikus és komikus történetek tartoznak, továbbá az eklogák, ahol egymással beszélgető pásztorok szerepelnek.

Hogyan hívjuk a harmadikat? Kevertnek (mixtum) nevezik. Ebben a költő maga mesél, és még cselekvő személyeket is felvonultat. Ehhez a fajtához sorolják Homérosz *Iliászát* és *Odüsszeiáját*, Vergilius *Aeneisét*, és más ilyen fajtájú költeményeket. Erre a három fajtára könnyen visszavezethető, mint ez nyilvánvaló, minden elégia, óda, szatíra, és más egyéb költemény.

Milyen más felosztása van még a költészetnek? Az egymástól sokban különböző költeményekre alkalmaznak egy igen általános felosztást is. Elsősorban a következőket sorolják fel gyakran: Eposz, tragédia, komédia, szatíra, elégia, óda, epigramma stb. Ennek alapján a költőket epikus, tragikus, komikus, szatirikus, elégius, lírikus és epigrammaköltőként szokták megnevezni; együtükről-másikukról valamely költemény értéke szerint ezután kell tárgyalni.” — Grigely József: *Inst. poet.* 1-6. és 38-43.

Budapest

Tóth Sándor

(A fordítást Lázár István ellenőrizte)

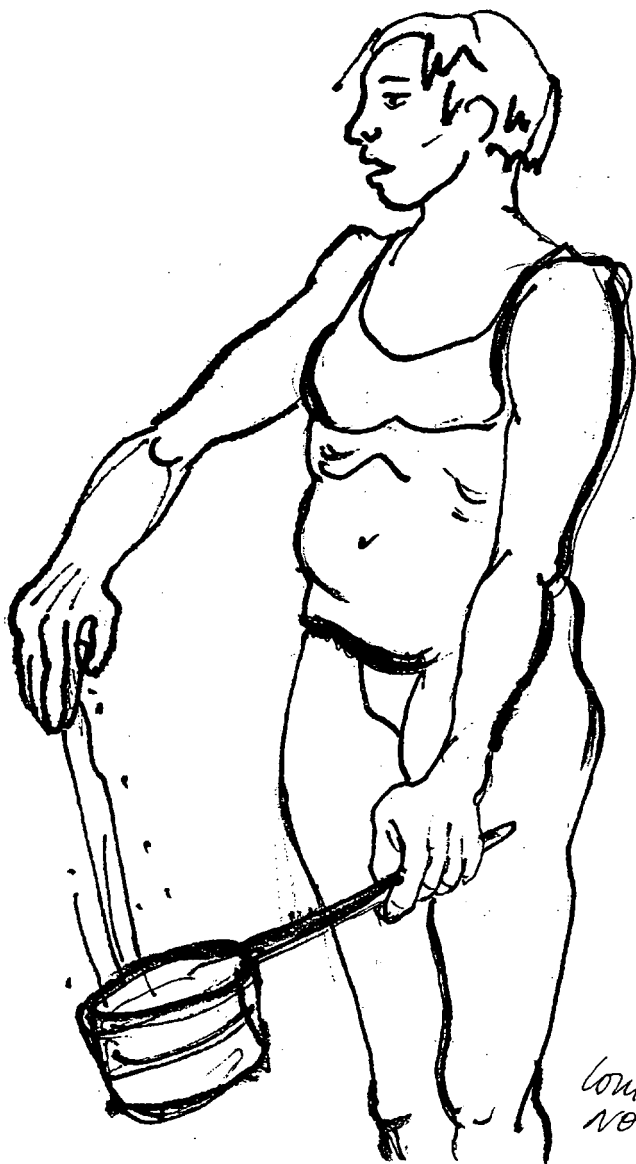
JEGYZETEK A SZÖVEGHEZ

1. A görög „poieó” ige értelmezése kapcsán utal a latin *factio* és *fictio* szavakkal visszaadható jelentésre, hiszen az mindkettőt jelenti. Ld. H. LAUSBERG: *Handbuch der literalischen Rhetorik*. München, 1960. (*poiein, poema, poesis, poietes*) 786. 981. 498.

2. A szövegben a filozófus nagybetűvel írt neve ARISZTOTELÉSZT jelenti. Hivatkozott művei: *Poétika* (magyarul Sarkady János fordításában, Bp. 1974.) és *Retorika* (Adamik Tamás, Bp. 1982.)

3. A költői képzelőerő megnevezésére egyaránt használja a fictio és fabula terminusokat. Vö. Lausberg id. mű 413. 547-551.
4. Grigely Platón Phaidonját említi valószínű tévesen, hiszen a megjelölt témával a Phaidrosz foglalkozik. Platón ÖM II. Bp. 1984. különösen 776. lap
5. Arisztotelész: Poétika id. kiadás 22. (IX. fejezet)
6. J. C. SCALIGER: Poetices libri septem. Lyon 1561. Primus liber Historicus, secundus liber: Hyle
7. J. MASENIUS: Palaestra, Köln 1659.
8. Az „ars poetica”-n költői mesterséget ért elsősorban. Vö. Lausberg id. mű
9. 10. 829. 1156-1241.

Cooking as a heroic enterprise

Louise McCagg munkája